

СЕКЦІЯ 2 СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 339.564.2

Бестужева С.В.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки
та менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОТОВГОВЕЛЬНОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

DIRECTIONS OF FOREIGN TRADE DEVELOPMENT OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE

АНОТАЦІЯ

Проаналізовано сучасний стан зовнішньоторговельного розвитку агропромислового комплексу України. На основі побудованої кореляційно-регресійної моделі визначено фактори впливу на обсяги експорту сільськогосподарської продукції України та проаналізовано характер їх впливу. У результаті проведеного дослідження визначено основні проблеми зовнішньоторговельного розвитку агропромислової сфери України та розроблені заходи для їх вирішення у контексті її євроінтеграції.

Ключові слова: експорт, агропромисловий комплекс, євроінтеграція, розвиток, моделювання, фактор, торговельно-економічне співробітництво.

АННОТАЦІЯ

Проанализировано современное состояние развития агропромышленного комплекса Украины. На основе построенной корреляционно-регрессионной модели определены факторы влияния на объемы экспорта сельскохозяйственной продукции и проанализирован характер их влияния. В результате проведенного исследования определены основные проблемы внешнеторгового развития агропромышленной сферы Украины и разработаны меры по их преодолению в контексте ее евроинтеграции.

Ключевые слова: Экспорт, агропромышленный комплекс, евроинтеграция, развитие, моделирование, фактор, торговое-экономическое сотрудничество.

ANNOTATION

Modern condition of foreign trade development of agroindustrial complex of Ukraine is analysed. On the basis of built correlation-regressive model, the factors of influence on the volumes of export of agricultural products by Ukraine and character of their influence are analysed. As a result of the conducted research, the basic problems of foreign trade development of agroindustrial sphere of Ukraine are determined and measures for their solution in the context of its European integration are developed.

Keywords: export, agroindustrial complex, European integration, development, modelling, factor, trade and economic collaboration.

У сучасних умовах посилення кризових явищ в економіці України однією з найважливіших складових національної економіки є агропромисловий комплекс, який має значний експортний потенціал та умови для його ефективною реалізації.

Проблемами розвитку торговельно-економічного співробітництва України у агропромисловій сфері займаються такі вчені, як С. Дем'яненко, Т. Зінчук, О. Маслак, С. Кваша, К. Кваша, А. Мазаракі, Л. Михайлова, А. Мокій, П. Саблук, О. Антонюк, П. Антонюк, В. Нелеп та інші.

Однак, незважаючи на достатньо високий рівень розробленості даної проблеми, недостатньо уваги приділено у науковій літературі питанням визначення пріоритетів торговельно-економічного розвитку вітчизняних агропромислових підприємств в умовах євроінтеграційного спрямування економіки України.

Метою статті є дослідження особливостей та визначення пріоритетів зовнішньоторговельного розвитку агропромислового комплексу України в контексті її євроінтеграції.

Сучасний розвиток зовнішньоторговельного співробітництва України характеризується значною диверсифікацією товарної та географічної структури експорту та імпорту у цілому.

Значне місце у вітчизняному товарному експорті займає продукція агропродовольчого комплексу, що включає в себе сільське господарство і харчову промисловість. Частка цієї продукції за 2010–2013 рр. склала 22,9% всього товарного експорту України. Варто зазначити, що в останні роки ця частка стрімко зростає – з 19,3% в 2010 році до 26,9% в 2013 році. При цьому зовнішньоторговельне сальдо по продукції агропромислового комплексу є додатним і 2012 році та 2013 році склало, відповідно, 10362 млн. дол. і 8840 млн дол., або 41,9% і 39,9% додатного сальдо в загальній торгівлі товарами. В цілому ж по зовнішній торгівлі, починаючи з 2006 року, Україна постійно має від'ємне сальдо, яке у 2012 і 2013 рр. склало, відпо-

відно, 24704 млн дол. і 22136 млн дол., що загрожує фінансовій безпеці держави [1].

Одним із пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності України є подальший розвиток торговельно-економічного співробітництва з країнами Західної Європи. На рисунку 1 наведена динаміка зовнішньої торгівлі продукцією АПК між Україною та країнами Європейського Союзу.

Як видно з рисунка, обсяги експортних та імпорتنних операцій українських суб'єктів господарювання з суб'єктами країн ЄС протягом останніх дев'яти років неухильно збільшуються – в чотири рази по експорту та втричі – по імпорту. При цьому темпи зростання експорту агропромислової продукції значно випереджають темпи зростання імпорту, що підтверджує правильність вибору європейського вектора зовнішньоторговельного співробітництва України.

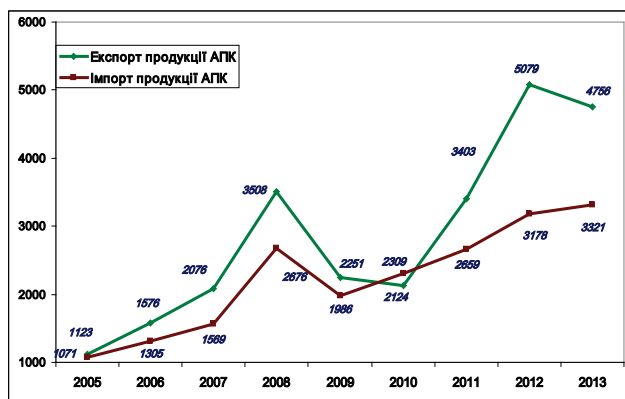


Рис. 1. Динаміка обсягів експорту та імпорту продукції АПК України з країнами ЄС [4]

Важливою складовою успішної європейської інтеграції України є створення системи державної підтримки експорту АПК та сприятливих умов для вітчизняних виробників конкурентоспроможної агропромислової продукції на зовнішньому ринку.

Для обґрунтування напрямів зовнішньоторговельного розвитку агропромислового комплексу України автором з використанням кореляційно-регресійного аналізу побудовано низку економетричних моделей відповідних залежностей. Аналіз моделей був проведений у пакеті Statgraphics, в якій в якості результативної ознаки у виступає вартість експорту агропромислової продукції. На основі даних державної статистики [9] в якості факторів виступають такі економічні показники: x_1 – обсяги номінального валового внутрішнього продукту (ВВП); x_2 – валютний долара; x_3 – рівень інфляції; x_4 – рівень безробіття в країні; x_5 – рівень облікової ставки.

Дана модель відображає залежність обсягу експорту сільськогосподарської продукції України від номінального ВВП:

$$Y = -2185878,2 + 72,2512X_1. \quad (1)$$

Відповідно, на рисунку 2 графічно наведена залежність обсягу експорту агропромислової продукції України від номінального ВВП.

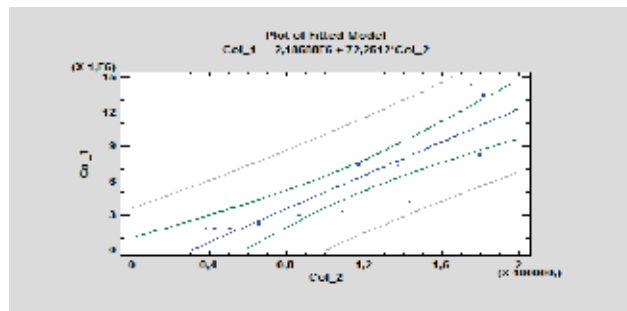


Рис. 2. Графік залежності обсягу експорту агропромислової продукції України від номінального ВВП

Виходячи з цього, можемо стверджувати, що збільшення номінального ВВП на 1 млн дол. США призводить до збільшення експорту української агропромислової продукції на 72,2512 тис. дол. США. Коефіцієнт детермінації вказує, що змінність вартості експорту на 77,52% пояснюється зміною номінального ВВП України.

Залежність обсягу експорту агропромислової продукції від зміни курсу долара США відображає така парна лінійна модель:

$$Y = -10902359,23 + 2704012,2X_2. \quad (2)$$

На рисунку 3 графічно наведена залежність обсягу експорту агропромислової продукції України від зміни курсу долара США.

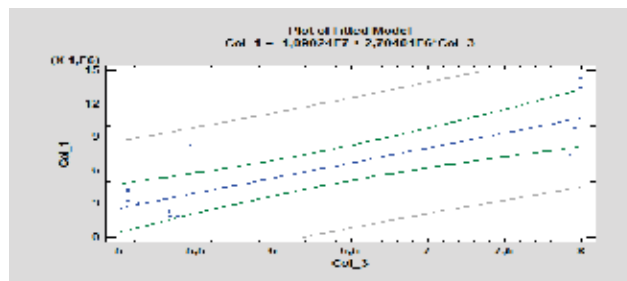


Рис. 3. Графік залежності обсягу експорту агропромислової продукції України від зміни курсу долара США

Дана модель відображає збільшення вартості експорту української агропромислової продукції на 2704012,2 тис. дол. США при збільшенні середнього курсу долара на 1 грн. Обраний фактор на 69,3% пояснює змінність результативного фактора.

Вплив інфляції на обсяги експорту можна прослідкувати, побудувавши таку модель:

$$Y = 26786500 - 190415X_3. \quad (3)$$

Проте дана модель не є статистично значимою, тому що коефіцієнт детермінації становить лише 8,3%, а значення P-value більше 0,05, що також підтверджує неприпустимість використання даної моделі. Після проведення аналізу з'ясувалося, що парні однофакторні моделі впливу рівня безробіття та облікової

ставки НБУ на обсяги експорту агропромислової продукції теж не мають статистичної значимості.

Для більш детального аналізу побудуємо багатofакторну модель, включивши до неї усі фактори одночасно. Отримана модель має вигляд:

$$Y = 11206378,22 + 75,199X_1 + 494875,22X_2 - 195225,99X_3 + 364975,2X_4 + 139147X_5.$$

Коефіцієнт детермінації складає 92,3%. За моделлю відібрані фактори на 92,3% описують змінність результативного фактора. Дана модель є адекватною, так як за критерієм Фішера знайдено значення $F > F_{табл}$.

Згідно з отриманою моделлю, зміна номінального ВВП на 1 млн дол. США призводить до збільшення експорту агропромислової продукції на 75,199 тис. дол. США, зміна курсу долара на 1 грн – на 494875,22 тис. дол. США, зміна індексу інфляції на 1 пункт призводить до зменшення вартості експорту агропромислової продукції на 19522,99 тис. дол. США, зміна рівня безробіття на 1% призводить до збільшення експорту – на 364975,2 тис. дол. США, а зміна облікової ставки НБУ на 1% збільшує вартість експорту – на 139137 тис. дол. США.

Отже, проведений кореляційно-регресійний аналіз дозволив виявити в якості домінуючих факторів впливу на обсяги експорту агропромислової продукції обсяг номінального ВВП та

курс долара. Для того щоб збільшити обсяги експорту, необхідно збільшити ВВП. Для цього країна повинна виробляти якомога більше продукції. Для збільшення українського експорту необхідно знижувати вартість національної валюти. Звідси, для девальвації необхідно підняти верхню межу «валютного коридору», але поряд з цим варто розуміти, що ця межа не може бути занадто високою, тому що зниження вартості національної валюти нарівні зі збільшенням обсягів експорту може призвести до негативного впливу, зокрема до зростання цін на імпортовану продукцію.

Оскільки для світової економіки характерна постійна зміна кон'юнктури, Україні необхідна розробка національних програм, які дозволять майбутньому утримувати та збільшувати частку українського експорту на європейський ринок.

Для успішного розв'язання завдань євроінтеграції аграрний сектор економіки України має достатньо передумов: багатий природно-ресурсний та експортний потенціал, вагомий людський капітал, поступово зростаючу інвестиційну привабливість, збережений уклад сільського життя та багатовікові традиції ведення сільського господарства. У цьому контексті дослідження та наукове осмислення досвіду формування європейської аграрної моделі сприятимуть проведенню структурних реформ у галузі сільського господарства та підвищенню

Таблиця 1

Узагальнення результатів кореляційно-регресійної моделі оцінки факторного впливу на обсяги експорту агропромислової продукції України

Фактор	Зв'язок	Характер впливу при збільшенні відповідного фактора	
		Позитивний	Негативний
Обсяги номінального ВВП, млн дол. США	Прямий	Збільшення обсягу номінального ВВП призводить до збільшення обсягів експорту продукції АПК	Неврахування інфляційних процесів негативно вплине на ефективність експорту через знецінення національної валюти та підвищення цін на сільськогосподарську сировину
Валютний курс долара, грн/од. валюти	Прямий	Девальвація національної валюти: стимулює експорт; обмежує імпорт; підвищує попит на вітчизняну агропромислову продукцію усередині країни	Девальвація національної валюти: підвищує ціни на імпортовану агропромислову продукцію і тому обмежує імпорт; провокує збільшення темпів інфляції; створює валютні ризики для бізнесу; знижує реальну купівельну спроможність населення
Рівень інфляції, %	Зворотній	У короткостроковому періоді підвищення рівня інфляції сприяє збільшенню обсягів експорту за рахунок девальвації гривні	Підвищення рівня інфляції сприяє зниженню курсу гривні, падінню рівня купівельної спроможності населення, падінню попиту на продукцію АПК
Рівень безробіття, %	Зворотній	Збільшення рівня безробіття створює умови для трансформації дрібних сільськогосподарських господарств у фермерські	Обумовлює зменшення обсягів агропромислового виробництва та відповідно і експорту
Облікова ставка, %	Прямий	Залучення інвестицій: підвищує продуктивність праці та рівень якості продукції АПК; підвищується її міжнародна конкурентоспроможність; збільшує експорт продукції АПК України	Потік іноземних інвестицій витісняє внутрішні капіталовкладення, витісняє вітчизняних підприємств більш конкурентоспроможними іноземними

рівня конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на європейському та світовому ринках [5].

Перспективи розвитку торговельно-економічного відносин між Україною та ЄС є створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (ПВ ЗВТ) в рамках Угоди про асоціацію. Після підписання Україною Угоди про асоціацію для того, щоб засвідчити свою підтримку українським експортерам, ЄС продовжує застосування автономних торгових преференцій (до 31 грудня 2015 року), дія яких покликана сприяти виконанню тарифних зобов'язань в рамках зони вільної торгівлі (ЗВТ) [6].

Перевагами для українських експортерів є норми та принципи поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі Україна-ЄС, які передбачатимуть подальшу лібералізацію торгівлі товарами, послугами, руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили; застосування комплексної програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних з торгівлею, до відповідних стандартів ЄС. Створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі дозволить

значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у вигляді відмінних технічних стандартів і вимог, сприятиме покращенню ділового та інвестиційного клімату в нашій країні на основі норм і стандартів ЄС, стане ефективним механізмом поступової інтеграції економіки України у європейській економічний простір.

Узагальнення результатів побудованої кореляційно-регресійної моделі, основних проблем у зовнішньоторговельному розвитку агропромислової сфери та існуючу концепцію створення державної підтримки експорту АПК України представлено у таблиці 1.

З метою мінімізації ризиків і використання можливостей для агропромислового комплексу внаслідок підписання угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом необхідно реалізувати низку заходів державної аграрної політики, що не суперечитимуть принципам державної підтримки та регулювання аграрного ринку, передбачених угодою про асоціацію між Україною та ЄС, які забезпечать умови для підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції АПК [3].

Таблиця 2

Основні проблеми зовнішньоторговельного розвитку агропромислової сфери України та заходи для їх вирішення

Проблеми	Заходи	Результати
Низька товарна диверсифікованість експорту продукції АПК, його сировинний характер	Диверсифікація товарної структури експорту АПК: підвищення рівня обробки традиційної агропромислової продукції українського експорту; освоєння нових видів продукції – орієнтація на виробництво органічної продукції	Підвищення рівня конкурентоспроможності національних виробників агропромислової продукції на ринку ЄС
Невідповідність національного законодавства сфері АПК європейським нормам та стандартам	Активізація процесу оновлення та вдосконалення законодавства в сфері державної підтримки сільського господарства	Нарощування обсягів внутрішнього та експортного агропромислового виробництва
Недостатній розвиток систем сертифікації та контролю якості експортної продукції АПК	Впровадження європейських та міжнародних стандартів безпеки та якості продуктів харчування (НАССР, ISO, EN, Кодексу Аліментаріус) у сфері агропромислового виробництва	Підвищення якості української агропромислової продукції
Недостатній рівень інформованості національних агропромислових підприємств щодо умов функціонування європейського аграрного ринку	Впровадження системи моніторингу зовнішньоторговельних операцій з країнами ЄС	Можливість оперативного реагування на кон'юнктурні зміни аграрного ринку ЄС
Невигідні умови кредитування та високі ризики фінансових та ресурсних втрат в експортних операціях	1. Страхування експортних кредитів для забезпечення захисту експортерів від комерційних (банківських) і політичних ризиків**2. Пільгове кредитування агропромислових виробництв, зорієнтованих на експорт до країн ЄС	Розширення фінансових можливостей для експорту продукції АПК на ринки ЄС => покращення фінансового стану підприємств-експортерів
Низький рівень інвестування у агропромислову сферу	Розробка державної програми стимулювання іноземного інвестування у сферу АПК	Створення сприятливого інвестиційного клімату => збільшення іноземних інвестицій
Недосконалість системи оподаткування сфери АПК України	Звільнення фермерських господарств від сплати податків (за винятком земельного податку і збору на обов'язкове державне пенсійне страхування), у випадку, якщо їхній річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 100 тис. євро [10], визначену за середньорічним курсом НБУ	Зменшення податкового тягаря на експортерів АПК => підвищення ефективності агропромислового виробництва, збільшення доходів підприємства та експорту => зростання податкової бази

На основі проведеного дослідження у таблиці 2 узагальнено основні проблеми зовнішньоторговельного розвитку агропромислової сфери України та запропоновані автором заходи їх вирішення та результати реалізації заходів.

Проведене дослідження наукової літератури з проблем доцільності підписання та реалізації Угоди про зону вільної торгівлі між ЄС та Україною [2; 6; 7; 8] дозволило автору узагальнити переваги такої форми економічної інтеграції для національної економіки:

1) збільшення обсягів експорту української агропромислової продукції в ЄС;

2) підвищення якості виробництва продукції АПК за рахунок гармонізації стандартів ЄС;

3) інтенсифікація міжнародної інвестиційної діяльності за рахунок адаптації українського законодавства до європейських норм та стандартів;

4) скасування субсидування експорту сільськогосподарської продукції з ЄС до України;

5) поступове збільшення квот на експорт з України до ЄС окремих видів сільськогосподарської продукції.

Однак створення зони вільної торгівлі має і певні негативні наслідки для економіки України, а саме:

1) посилення конкуренції на внутрішньому ринку, особливо в короткостроковій перспективі, за рахунок усунення тарифних і скорочення нетарифних бар'єрів;

2) обмеження доступу українських товарів на європейські ринки під приводом їх невідповідності європейським стандартам і сертифікатам;

3) запровадження з боку ЄС для України дискримінаційної системи тарифних квот на дуже низькому рівні;

4) збереження в ЄС системи дотацій аграрного сектора, що робить експорт української продукції в ЄС неконкурентоспроможним [6].

Отже, Україна має спрямовувати значні зусилля на подолання проблем, які існують у сфері зовнішньоторговельного розвитку агропромислового комплексу. Тому з метою вирішення цих проблем необхідно розробити цільову Програму зовнішньоторговельного розвитку АПК України з урахуванням європейського вектора інтеграційного спрямування її економіки. Реалізація цієї Програми дозволить

створити сприятливі умови для динамічного розвитку експорту на основі прогресивної зміни спеціалізації та підвищення конкурентоспроможності національної економіки, підвищити якість української агропромислової продукції і закріпити присутність національних експортерів на традиційних ринках збуту продукції та сприяти виходу на нові зовнішні ринки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Антонюк О.П. Аналіз структури експорту агропродовольчої продукції / О.П. Антонюк, П.О. Антонюк // Економіка харчової промисловості. – 2014. – № 3-23. – С. 27-32.
2. Власюк О.С. Виклики та загрози фінансовій безпеці України на середньострокову перспективу / О.С. Власюк // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 3-13.
3. Дем'яненко М.Я. Державна політика фінансової підтримки розвитку аграрного сектору АПК : монографія [Дем'яненко М.Я., Саблук П.Т., Скупий В.М. та ін.] ; за ред. М.Я. Дем'яненка. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 372 с.
4. Експорт та імпорт продукції аграрного сектору України: стан та тенденції / [Кваша С.М., Власов В.І., Кривенко Н.В. та ін.] ; за ред. С.М. Кваші. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 80 с.
5. Зінчук Т.О. Європейська інтеграція: проблеми адаптації аграрного сектора економіки : монографія / Т. О. Зінчук // Ін-т економіки та прогнозування НАНУ. – Житомир : ДВНЗ «ДАУ», 2008. – 384 с.
6. Кваша С.М. Стан та тенденції розвитку сільського господарства країн-членів Європейського Союзу / С.М. Кваша, К.С. Кваша. – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 40 с.
7. Михайлова Л.І. Стратегічні напрями зовнішньоекономічної діяльності в аграрному секторі України у контексті реалізації інтеграційних прагнень / Л. І. Михайлова // Збірник матеріалів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників «Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року» – К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – С. 281-286.
8. Осташко Т.О. Розвиток аграрного сектору економіки України в умовах світових інтеграційних процесів / Т.О. Осташко // Збірник матеріалів Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – С. 228-232.
9. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
10. Державна підтримка експорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrexport.gov.ua>.
11. Експорт української сільгосппродукції до ЄС зріс на 16% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroconf.org/content/eksport-ukrayinskojysilgospromodukciji-do-ies-zris-na-16>.